

ПЕРЕДМОВА АВТОРА

Ця книга з'являється з нічого в руках читача, цілковито змінюється від доторку, вона водночас як інструмент і музика, як час і годинник: її шестерні — це просторові слова, її важелі — рухомі речення, а вся вона — оповідь, утілена у відношенні граней і площин. Ця книга має обертатися довкола своєї осі, у неї має бути денний та нічний бік, на її сторінках час змінюється, і можна помітити його ковзання по матеріалові. Паперовість книги не має заважати подіям відбуватися крізь сторінки, а іншим книгам проходити крізь палітурку. Для такої книги вистачить кількох історій, але вони будуть зчеплені між собою, як годинниковий механізм, від обертання слів рухатимуться паперові фігури — зоряне небо, на його тлі — місяць, а попереду посеред кипарисів і миртів здіймаються то фонтан, то обеліск на спині слона, то альтана, обвита плющем. Слова і речення кружлятимуть доти, доки читач не підійме голови та не побачить, що картонний місяць яскраво світить і саме уповні, а паперова вода вихлюпується з фонтана, а сам він, уже приєднаний до словесних шестерень, заходить до ренесансної альтани, яка з'явилася з нічого у книзі, котру хтось розгорнув.

ПЕРЕДМОВА ДО ДРУКАРІВ І ЧИТАЧІВ

Дорогий мій перший друкарю,

коли ти отримаєш моє послання, я вже давно буду автором цієї книги, отож що-небудь вдіяти буде вже запізно. Однак, позаяк ти від мене найближчий і доплести до тебе можна найближчою галерою часу, поспішаю передати тобі все, що може лишитися від мене не-автора. Решту можеш називати, як тобі заманеться, і по всьому.

Читачеві у дзеркалі

Усілякій справі знайде читач похвалу в сій книзі, яка до того притомна, що її слід не залишати з іншими книжками наодинці. Усілякій утісі він знайде заохочення, усілякому стражданню — належну відплату. Новітні ремества, які тільки привезені звідтам чи лише винайдені в нас, у цій книзі добре описані. Отож не ремствуй, читачу, на життя — і бувай здоров.

Дорогий мій друкарю через сто років,

унаслідок перевидань і переписувань до тебе дійде вже менш ніж половина тексту. Ти не квапся і довіряй усьому, чого вже нема: воно найпевніше. Сторінки, яких не достає, можеш надрукувати на завтрашньому папері. А врешті, головне — це палітурки для принцес, але ти сам про це знаєш.

До себе через п'ятсот років

Звертаюся до тебе, бо знаю, що ми живемо водночас, хоч і дуже далеко. Ти отримаєш моє послання вчасно — якраз тоді, коли й я. Тобі його донесуть снасті простору, разом зі скринями з моєю бібліотекою. Якщо мене хоч раз на сто років хтось годуватиме чашечкою своєї думки, я, може, й дотримаюся. Для тебе мої відповіді давно питання, а мене вже нема.

Коментаторові з берега навпроти вчора

Якщо тобі скажуть, що ніколи не варто читати книги бустрофедоном, бо так уже ніхто не пише, то це —

а д в а р п а н н и т с і .

СКРИНЯ АГЛАЇ

Кожен архів народжується не одразу. Він народжується зі смертю кожного, чії документи з часом стають окремим фондом. Чи сто років, чи сімдесят, чи тридцять — усі вони, прожиті кимось, стануть теками на полицях. Їх буде присипати пил. Їм будуть загрожувати пожежі. Їх можуть навіть викинути на смітник. Може бути ще гірше — про них забудуть, до них збайдужіють.

Такий архів мені пощастило знайти. Забутий, він лежав у коморі в бабці, яка мешкала на околицях Києва. Саму комору, що дивом уціліла під час двох воєн — Другої світової і теперішньої — збудовано із каменю ще в дев'ятнадцятому столітті. Саме в ній було закопано під долівку велику старосвітську скриню, а в ній — усе те, що ти, любий читачу, далі зможеш побачити. Старенька, випадково знайшовши це незграбне дерев'яне диво, була рада здихатися скрині, бо все боялася, що в ній заведуться миші й перекинуться на інші, набагато цінніші речі — пшеницю та ячмінь. Власниця хотіла позбутися скрині разом із її вмістом. Так я став володарем архіву Аглаї. А разом із архівом Аглаї — і бібліотеки Гроція. А разом із бібліотекою Гроція — і шпаргалів кардинала Грімані. І врешті, усього того, що ми нині називаємо країнською літературою.

Тож, вважаючи на те, що всілякий для пожитку поспільства належний знадібок слід віддавати на загальний огляд, я й вирішив опублікувати архів таким, як він зберігся у скрині.

Останньою власницею скрині, до того, як вона осіла в ірпінській коморі, була Аглая Карпівна Андрюїді, або, як іноді ще записували її прізвище, Андрюфілі (1800–1912 ?). Життя цієї вкрай незвичайної особи заслуговує докладнішої оповіді, що й буде надолужено далі. Жінка високого роду, проте проста, освічена і непосидюча, вона приклалася до створення цілої галузі, яку ніхто не міг собі уявити. Аглая знайшла цілу літературу, не знану досі. Цей парадоксальний факт, такий малоймовірний у наші дні, вдалося dokonати грекині тільки завдяки подорожам і безстрашності лишатися сам на сам із матросами у трюмах середземноморських

кораблів. Інакше б вона ніколи не змогла доскочити того, що зберегло її ім'я для нас крізь роки воєн, заглад і пожеж.

Цю скриню Аглая Андріїді возила із собою все життя. Вона жартувала, що це її віно, яке дістанеться її чоловікові. Втім, це був іронічний жарт, бо чоловік у її житті був один, і він був теж серед тих, кому судилося ввійти до скрині й залишитися в ній, хоч і не як бездиханне тіло, а як списані аркуші, що несуть сліди його тіла і духу й донині. Аглая говорила ще, як свідчать її щоденникові записи, що це був маленький Ноїв ковчег і ковчег заповіту, який вічність уклала з нею, а вона — з усіма тими, хто колись читатиме зібрані в ковчезі папери.

Справи Аглаї складалися так, що каталог власної бібліотеки й архіву, який вона писала та який зберігся тут же, ненавмисне перетворювався на її життя. Тому на основі збереженого каталогу маємо змогу не тільки відновити послідовність того, що вона прочитала чи хотіла прочитати, а також і те, що вона пережила або хотіла пережити. Цей щоденниковий каталог — це спроба синхронізації єгипетських легенд дитинства з ренесансними мареннями її юності.

У мандрах Аглая збагачувала свій досвід та книгозбірню, і про неї саму можна небезпідставно сказати те саме, про що говорить бібліограф із Ескоріалу, описуючи 1583 року колекцію східних книг: *Et ob hoc dicit in principio huius libri, hunc librum approbatum fuisse ab Arabibus Persiae & Alexandriae* (Hottinger 1658, 350), тобто «про цю книгу на її початку сказано, що її випробували араби Персії і Александрії».

Один аркуш, як одна людина, може бути безцінним, але тільки вкупі аркуші творять книгу, а люди — спільноту. Скриня Аглаї була її мовчазною спільнотою, вщерть наповненою аркушами, що їх писали щонайменше три століття поспіль люди, які знали, не знали, передчували чи здогадувалися одне про одного — крізь часи, мови та відстані, що їх відділяли. Було би страшно, якби ця скриня згоріла. Страшніше було б тільки те, що про неї могли забути.

Скриню ретельно готували до того, що її мали би знайти з часом. Її було добре просмолено, замкнено й оббито зсередини шкірою. Закопали її на початку 1920-х років. Зробила це донька

Аглаї, якій на той час було вже тяж немало років. Про це свідчить конверт із її листом, написаний одразу перед тим, як скриню було запечатано та просмолено, і вкладений із самого верху:

«От ізнову та сама біда, знову та сама заглада. Я ховаю ці книжки у ґрунт, у нашу землю, яка збереже їх від вогню та від людей. Нехай у кращі часи вони дістануться в руки тим, хто буде ладний прочитати, а прочитавши, полюбити все те, що тут збережено».

Формувати книгозбірню й архів Аглая почала в часи своєї юності, яка минула в Александрії, що дає нам усі підстави назвати її бібліотеку александрійською. А що можна було знайти в Александрії того часу, складно навіть уявити. Про часи, не так відлеглі від неї, Атаназіус Кірхер оповідає, що його побратим-єзуїт Йозеф Марцелая (Marcellaja) «перебуваючи в Єгипті, оглядав бібліотеку, яка налічує багато тисяч рукописів. Її охороняють із такою ретельністю, що жодної книги не можна з неї винести під страхом бути скараним на голову. Додавав також, що з-поміж інших вирізняються дивовижні папірусні книжечки, написані тими ж ієрогліфічними знаками, що їх можна бачити на єгипетськихobelісках, привезених до Риму. І хоча турки майже нічого, крім Корану, не цінують, ці книжечки бережуть через їхню велику старожитність» (цит. за Hottinger 1658, 333). Тож не дивно, що в каталозі Аглаї є багато книжок, що про них ми ніколи й не чули. Імовірно, якісь ієрогліфічні книжечки ще з тієї, першої александрійської бібліотеки, могли заховатися до її днів у пісках.

У скрині лежало сім величезних тек, запечатаних сургучевою печаттю з пєсиголовцем. Як виявилось, це була повністю підготовлена до друку, але так і не видана донині книга — книга, яку Аглая і збирала, і писала упродовж усього життя. Книга-архів, книга-мемуари, книга-хрестоматія творів невідомої світові літератури — все це було в цій скрині. Усі аркуші Аглая переписала і переклала з давнішого списку, про який вона згадує у своїй статті для енциклопедії, але від якого не лишилося і сліду. Вочевидь, він кудись подівся у проміжок часу між смертю Аглаї — 1912 року — та моментом запечатування скрині десь на початку 1920-х років.

КРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Оскільки країнська література часто, ще в далеку давнину, мала переживати цілі століття підпільного існування, то її автори навчилися використовувати мови мовчання, аби сказати все, що не могли сказати вголос. Іноді цілі покоління вперто мовчали, аж поки не було висловлено все, що було у них на душі.

Саме завдяки мовчанню вдалося зберегти перший твір, який відомий нам у записі 17 століття, хоча створено його було значно раніше. Його привіз із подорожей єзуїт Йозеф Рот.

Імовірно, на формування країнської літератури в найдавніший період повпливала грецька література, що існувала в птолемейському Єгипті, бо у тому ж рукописному збірнику 17 століття, що й умовно названі «мовчазні мови», уміщено не тільки фрагмент греко-єгипетського роману, а й переклади із творів єгипетських жерців Манефона та Гораполлона, які вивчили грецьку мову і писали нею. Оці чотири твори й були основою подальшого розвою країнської літератури, як ми можемо судити.

Після свого найдавнішого етапу країнська література розвивалася дуже нерівномірно. Зазнавши справжнього розквіту в 16–18 століттях, далі вона перебувала в занепаді. Кілька творів було опубліковано нещодавно, їх написали анонімні автори, але відповідно до традицій мовчазних мов. Нитка країнської літератури то губилася, то знову виринала на полотні життя, але ніколи не уривалася, хоч полотно часто було скроплене кров'ю.

Осередки розвитку країнської літератури губляться на просторах світу між заходом і сходом, півднем та північчю. Кожен, хто зміг опанувати мовчазні мови, продовжував творити країнську літературу, де б він чи вона не був чи була. Тому осередок розвитку країнської літератури міг з'являтися там, де хтось — одна чи кілька осіб — знаходили ключ до читання мовчазних мов. Нам відомо два таких гуртки, які лишили після себе відчутний слід — гурток кардинала Грімани у 16 столітті та гурток жінки-філософа Мандри у 17 столітті. Саме довкола них сформувалися дві

групи творців, яким належать і «Сонети солодкому кардиналу», і драма «Агапе», і багато інших, дрібніших творів. Не менш важливим спадком є і коментарі на давніші твори, які збереглися у формі оповідей. З часом ці коментарі стали самостійними оповідями, які вже не мають очевидного зв'язку із коментованим текстом, а як і мають, то тим, що вони не говорять.

Основний корпус країнської літератури зберігся у великому архіві, що його переписала група писарів, копію якого вони виготовили на замовлення Князя. Утім, його імені в тексті не згадано. Документи, що зберігалися вже дуже довго, були майже випадковим чином складені в сім кошиків (сакв). Писарі, щоб не додавати до успадкованого безладу ще й свого власного, вирішили переписати суцільно склад кожного кошика в окрему теку.

Давньою загадкою країнської літератури, яку нам вдалося розгадати, є вінок сонетів, приписуваний одному пажеві 16 століття, який служив у кардинала Ґрімані. З відомих фрагментів опубліковано лише один, як вважають, магістральний сонет вінка, що (згідно з законами цього жанру) складається з перших рядків інших 14 сонетів:

*Солодкий кардинале, Ви спите
на ладаном пропахлім білим шовку.
Ви молоді і юні ще, проте
в сутані заховались, як у сховку.*

*Я бачив Вас в одному з передмість,
де з почтом проминали Ви поволі.
І Вам ніхто тепер не розповість,
як я упав і Вам молився долі.*

*Хотів я Вам віддатися увесь.
Я корчивсь у судомах злої хоті.
Мені здалось, що Ви зійшли з небес,*

*я в пеклі ріс і знаюсь на підлоті.
Минули Ви, як сон, що хутко щез.
Всміхались Вам пажі прекраснороті.*

До сонета додано таку прозову приписку:

«Який великий шлях, яка малá людина. Який великий рік, який маленький день. Достатньо днів, аби наповнити роки. Достатньо людини, аби пройти шлях.

Яка краса у співі, у тиші. У посмішках і у сльозах. Ти дивишся у чийсь глибокі очі, і впізнаєш у них велику радість.

Я вбив його. Уночі, у темній постелі, у теплій постелі, просоченій потом. На білій постелі, на білому шовку велика кривава пляма розтікалася з його молодих грудей. Я вбив його. З його коханих грудей текла кривава річка, з нею спливало його життя, мое життя спливало так само швидко, хоч і менш помітно. Солона кров, солодка отрута вуст. Вісім вечорів ми були разом, сім днів і вісім ночей, сім сходів сонця і вісім заходів місяця. Одна, та найперша зустріч, що сталася напередодні, і наступні, сім підряд, одна за іншою, слідували вечорами, як весільний і погребовий повіз водночас, як учта, на яку запрошені тільки ті, хто її готував, де вино й наїдки — це вино і хліб, червона кров та біле тіло».

Вочевидь, ішлося про якусь подію, якийсь роман, якусь лібертинську інтригу, яку сконденсував у своїх 14 рядках цей сонет. Звісно, той, хто знайшов би інші 14 сонетів, мав би у своїх руках щось більше від поетичного циклу чотирьохсотлітньої давності: це була б історія любові, ненависті, пристрасті, великої духовної і тілесної напруги. Це було б маленьке паперове життя.

Донедавна нечисленному вченому поспільству, зацікавленому країнською літературою, не була відома решта вінка — 14 сонетів. Авторці цих рядків вдалося знайти їх, і вони будуть опубліковані у хрестоматії країнської літератури, що нині готують до друку в Липську.

Якимось чином, вочевидь, через її вченого чоловіка, філософія Мандра, жінка вчена й мудра, роздобула архів кардинала Грімані, до якого мали входити і давніші твори країнської літератури, і новіші, ті, що були створені в пізніші часи та в дні самого

кардинала, коли його гурток був у повноті сил. Тут, у богемському замкові Мандри, упродовж кількох десятиліть 17 століття розвивається література, від якої нині нам відомі тільки залишки — драма «Агапе» та різні оповідки. Це була вершина, але, ймовірно, не згасання літератури. Адже мовчазні мови існують досі, тому лишається тільки сподіватися, коли хтось навчиться ними читати і писати, і тоді настане новий розквіт країнської літератури.

А. Ан-ді

ПЕРЕДМОВА СТАРОСТИ ПИСАРІВ

Чи може хтось спинити дні? Ні дні, ні ночі не коряться нам. Роки минають попри благання. Не спиниться ніщо ні на хвилину... Отож і я, проживши скількись-то літ, знаю уже, що не сказане — не існує, а не написане — забувається¹.

Ми зібралися тут, аби всім разом помовчати. За нас уже все було сказано раніше: за триста років до нас хтось почав говорити, прясти нитку оповіді, і нитка — така тонка, що її ледве видно, як павуче прядиво весняного дня між травами на лузі — тчеться і нині, і ми маємо обережно збирати її з трав та гілля дивовижного саду. Срібний сад стоїть, огорнутий шовковим мовчанням почерків, які ми змотуємо у клубки, аби більше ніколи ніхто не міг їх забути, більше не міг їх почути вухами, але міг прочитати очима. Очі згасли, руки захололи, губи та язики зітліли глибоко під землею, спадки уже не цікавлять нікого із великих родин, із яких усі — як один — лягли на великому просторому ложі, що зветься землею, що так радо приймає під свою чорну оксамитну ковдру всіх — охочих і не дуже.

Ми будемо писати, поки руки нам не затерпнуть від холоду, поки спини не заболять від зимних протягів, а чорнило не стане чорним каменем, який треба буде розігрівати вогнем власного серця, кров'ю із жил. Ви ще можете сумніватись у тому, що те, що ви робите, комусь треба? Що переписане ніхто не читатиме? Ви

¹ Іншим почерком у рукописі додано «не збувається».

можете бути певні, що все написане рано чи пізно прочитає той, кому воно адресоване насправді. А все написане адресовано нашому Князеві. Князь сидить у високому теремі на тесаному стільці, і ніхто не знає, якої миті він попросить принести яку книгу зі свого архіву. Щоденні справи Князя різноманітні й непередбачувані, до нього з усіх куточків князівства тягнуться прохачі, позивачі, адвокати, знавці статутів і родових звичаїв, які десятиліттями сиділи по своїх віддалених закутках, порпалися в напівзотлілих родових скринях напіврозвалених замків, шукаючи грамоти, видані на імена їхніх пращурів князями, які були дідами і прадідами теперішнього Князя. Ці грамоти написані нині не вживаними почерками, мовами і чорнилом, яке уже вицвіло, як очі померлого. Очі позивачів невидючі, але руки їхні чіпкі, як засохлі корені кам'яних дерев, що у своїй настирності просочуються у гранітні склепи, будячи зі сну мертвих, не даючи їм додивитися блаженні сні гнилизни і тліну, у яких ми всі тяж колись потонемо по самісіньке горло. Але поки ми тут, ми не пропустимо жодного слова — мовленого, написаного чи подуманого — всі вони ввійдуть до наших книг, які ми щедро передамо у спадок нащадкам. А вони — якщо тільки вистачить сил, бо часу в них достатньо — зберуть ці мізерні рештки, зшиють клапті, залатають діри і складуть оповідь про нас усіх, про те, навіщо ми жили, навіщо померли, чому наше життя мало сенс, чому наша смерть повинна була статися, чому наші діти повинні жити там, де їх знаходить новий день, чому наші предки лежать головами до сонця там, де колись лягли одного дня і де одного дня встануть, тримаючи в кістлявих руках грамоти, видані мертвими князями на їхні вічно живі імена, бо і там — у світі після світу — написане важить більше, ніж сказане, а сказане більше, ніж зроблене, бо сказане і є вже зроблене.

Сімнадцять вас, і кожному належить переписати по п'ятдесят книг, а всі книги лежать у підземеллях нашого замку, у глибоких льохах, як вино, як покійники у склепах, і раз на тиждень кожному з вас будуть виносити по одній книзі. Те, що ви прочитаєте у них, має лишитися тільки у вашій голові, і нехай ваші вуста заніміють, а серце змовкне, й очі бачать тільки здалеку те, що ви прочитаєте в

них. Є багато такого, що мало б забутися, але не може забути себе самого, і є багато такого, що мало б бути у пам'яті кожного, але про це вже ніхто не знає. І саме тому ви маєте переписувати кожную літеру й титлу так, ніби то святе письмо, ніби ви ретельно перекладаєте прах предків по кісточці до нової могили, бо інакше на страшному суді вони не зможуть повстати у цілості.

У кожного буде його власна келія, куди приноситимуть їжу, воду і все необхідне для життя. Вважайте, що ви віднині в'язні, проте особливого, почесного невільництва, яке вам буде на радість, хоч і важке.

Ви прочитаєте багато поточних справ, від яких буде нудно, аж голова хилитиметься у сон, але не проминайте і таких справ — це плоть життя, яке колись бриніло, як молода тополя на вітрі. Вам доведеться читати і писати про зло і добре, про мерзенне й дивовижне — не запитуйте про правдивість, бо все написане правдиве, і ніхто не може змінити написаного, бо за це буде кара на цьому і на тому світі. Ніхто не може змінити ні слова у князівських книгах, бо за це князь знайде зрадника і покарає його карами.

Бачите, книги радіють, як невільники, яких виводять із неволі на світ божий — якісь із них чекали сто, а котрісь і двісті літ, поки їхні ветхі сторінки освітить сонце. У підземеллях темно, холодно і лячно, і в деяких книжок між сторінок поселилися хробаки, що почали потроху поїдати їх ніжні сторінки. Але жоден хробак не з'їсть гарячого серця книжки, яке вам треба схопити рукою і перенести в новий рукопис. А за винагороду кожному з вас буде пів мішка золота і право переписати собі на згадку одну справу, яку ви оберете з-поміж усіх, що вам доведеться переписувати.

І те, що ви перепишете, залишиться на часи віковічні, й не буде йому ні знищення, ні забуття.

ДЕНЬ ПЕРШИЙ

Афра, Гроцій, Пселл

Гори виднілися на обрії, тільки почало світати. Еос, яку згадували давні поети, мала от-от одягнути перуку і показати публіці свої порожевілі від прохолоди пальці. У невизначеній країні, у сімнадцятому столітті, однак у невизначеному році, троє молодих людей вийшли за ворота міста. Вони залишили позаду башти і сади і вирушили на полудне. Вони були молоді, а місто було старе, і світ був уже дуже старий і сам утомився від тягара своїх років. І вони ділили між собою його вагу, несучи по черзі дрібку знання. Афра, Гроцій, Пселл. Такі імена їм дали в тому містечку в гирлі ріки, де почався їхній шлях. Такими іменами вони називали одне одного, однак чи вони були справжні, а не вигадані в черговій грі, до яких вони були такі мастаки, не знаємо. Може, й самі вони цього вже не ладні були зрозуміти.

Дорога до замку вдалині поблизу річки була довгою, настільки довгою, що її вистачило, аби трьом зрозуміти, яке багатоманіття поєднань може принести спілкування трьох. Однак їх поєднувало існування чогось більшого, можливо, четвертого друга, про існування якого вони не здогадувалися. Друга, який не мав власних слів і тому був вимушений користуватись їхніми словами, щоб давати волю своїм почуттям і думкам. Четвертого друга, який зробив їх тільки інструментом свого поступового втілення в життя, який скористався їхніми життями, думками і, врешті, тілами, аби лише прийти у світ і явити йому свої дива. Але ці троє про це ще не знають і, зрештою, ніколи не дізнаються.

Гроцій вивчав музику, Пселл — математику, а Афра мала врешті стати тим, ким вона й так була — поетесою і знавчиною давніх і

живих мов. Молоді люди були, ймовірно, одне одному близькими родичами, може, навіть трійнятами, така велика подібність була між їхніми обличчями й тілами, звісно, за винятком того, чим дівчині належить відрізнятись від хлопця. Тим незвичнішим було їхнє трикутне кохання, яке вони не могли би пояснити нікому, хто хотів би його зрозуміти. Вони самі не завжди розуміли, як бути такими близькими, значно ближчими, ніж брати́ і сестри, чоловіки і дружини, батьки і діти. Їхня близькість пронизували їх наскрізь, як мова, котрою вони говорили.

Місто білим міражем здіймалося над рівниною позаду них. Птахам, які милувалися ним із висоти, мала би бути до вподоби правильна форма вулиць, які широкими смугами перетинали його із заходу на схід та з півночі на південь. Посередині міста було чимале озеро, що живилося підземними джерелами, а посеред озера — острів, як зіниця, якою місто дивилося на блакитне небо понад собою. Спекотний вітер знічев'я хитав високі сосни й тонкі пінії, що росли тут і там, натикані рукою майстерного садівника, на внутрішніх дворах просторих будинків. Із різних кутків міста подекуди долітало розмірене калатання дзвонів. Місто замислилось, і голуби, ніби його сполохані думки, кружляли довкола дзвіниць, усе не знаходячи собі спочинку. Далекі гори поступово простягали свої тіні, багрянний, жовтогарячий вечір виблискував на потинькованих білим стінах, аж поки місто не накрила важка мантия беззоряної ночі.

Тільки разом вони відчували повну насолоду, яку лише частково давали попарні поєднання їхніх тіл. Тільки разом, утрюх, їхні науки давали екстаз пізнання, який кожній із них поодиноці був доступний тільки частково. Музичні теми розходились у віддзеркаленнях імітацій і числа, лаштувалися в кортежі. Слова знали свою послідовність і закони композиції. Екстази чергувалися з міркуваннями, даючи пізнання плоті, світу і душі. Аби досягти досвідченості в усіх справах, треба було вправлятися впродовж років, аби врешті вмиг зрозуміти, наскільки прекрасна картина відкривається перед тобою. Варто було ненавидіти і любити втрюх одне одного не один рік, аби врешті досягти містичної та фізичної, релігійної і хтивної нетями, якою й було їхнє кохання.

Урешті, далеко після заходу сонця, вони дійшли до замку.

Мандра люб'язно поступилася їм своєю постіллю, а сама спала в маленькій келії, де до цього якось провели ніч Гроцій і Пселл, коли вона їх так гостинно прихистила, надавши сховок від негоди. Афра і двоє хлопців умостилися на широкому ліжку під великою пухкою ковдрою, ніби вони спали у білій теплій хмарині.

До госпóдарки замку довго не йшов сон. Вона раділа, що у неї з'явилися такі юні друзі, з якими так мило можна говорити. Але їй так бентежила небезпечна близькість їхньої молодості, їхньої снаги, що у неї жилами пробігав п'яний трунок, який вона так давно не пила. Вона стежила за кожним рухом дівчини і двох хлопців, за дружніми доторками й усмішками, якими вони не соромились обмінюватися у її присутності, вважаючи її своєю повіреною. Це було і щастя, і випроба для неї.

Вона не втрималася, як і того, попереднього разу, коли в неї спали тільки двоє хлопчаків. У довгій нічній сорочці, що доходила їй до кісточок, із розпущеним волоссям, тримаючи в руках свічку, вона йшла довгим коридором, спустилася вузькими гвинтовими сходами, її ноги губилися в мороці, і їй самій здалося, ніби вона — дух-охоронець цього місця, що поступово порохнявіє й тане в нічній тиші літньої рівнини, поки від нього якогось ранку нічого не залишиться:

Смерть — це єдине життя, і не дано нам жодного іншого життя, крім смерті. Біль — єдина насолода, і не дано нам жодної іншої, крім болю, — думала вона, нечутно долаючи останні сходинки вниз.

Кілька кроків, і вона опинилася перед дверима, за якими спали її гості. Двері були нещільно зачинені, і крізь шпарини пробивалося тьмяне світло каганця, що ще не встиг догоріти. У його жовтавому світлі вона побачила, як із-під неосяжної ковдри видніються босі ноги, і годі було сказати, де чії. Вона трохи ворухнулася вправо, і їй стало видно узголів'я ліжка, яке тонуло в напівтемряві, мов у чорному єдвабі. На довгій подушці спочивали рядком юні голови в оторочці пишних чуприн, неначе вирізьблені з алебастру коштовні прикраси її покоїв. Їхні напівзаплющені очі бачили сни, котрі Мандрі годі було відгадати за порухами їхніх розкритих губів, якими вони щось шепотіли одне одному крізь сон, не чекаючи

нічого почути у відповідь. Гроцій, ворухнувшись уві сні, торкнувся плеча Пселла губами, і Пселл млосно потягнувся крізь сон, зачепивши ненароком своєю ногою ногу Афри. Мандра стояла, зачарована, дивлячись, наче крізь магічний ліхтар, на такий далекий і такий близький, такий любий їй світ інших істот, до яких і вона мала повне право належати, але до якого їй був заказаний доступ. Ѓнотик лампади догорів та згас, і троє сновид запалися, як солодкий спогад, у темряву ночі, і якби хтось із них цієї миті прокинувся, то міг би завбачити, як крізь шпарини дверей у кімнату несміливо ллється світло свічі, що все більше даленіє у темряві коридору разом із чиймись нечутними кроками.

Лежачи у ліжку, Мандра стежила за тим, як у вікні пропливають зорі, як Оріон у своїй неспішній гонитві наздоганяє ранок.

У гарячій каші повільно топилося масло, і пасма пари здіймалися над тарілкою. За столом у замку Мандри сиділа наша трійня і сама господарка оселі. За вікном був досвіток. Сонце пробивалося крізь тумани, що залягли у річковій долині й ніяк не хотіли підніматися з трав'яного ложа.

Уся трійця із Мандрою сиділи за столом у залі з двома великими вікнами, із яких відкривався краєвид на велику рівнину, що завершувалася лінією далеких гір.

— Отож, у нас так і не було нагоди поговорити з вами і дізнатися, що вас усіх трьох привело до мене, от у цю глушину? Сюди навіть зрідка доходять звістки про події, про які у місті дізнаються ще того ж вечора — про розорення чийхось маєтків, про успішний шлюб якогось зальотника, про виграну війну, яку хтось інший у такому разі неминуче мав програти, — Мандра обвела поглядом гостей.

— Ми хотіли познайомити вас із новим побратимом, чи то по-сестрою, яка нещодавно ввійшла до нашого товариства. Знаючи, що і ви спрагли на розмови, ми вирушили до вас усі разом, тим паче, що Афра — а так звати дівчину, яку ви тут бачите, — і на цих словах Афра ґречно вклонилася Мандрі, — прочувши про вашу бібліотеку і ваші знання, будь-що хотіла з вами познайомитися.

— О, то я тільки рада, — відповіла на це Мандра. — Люблю друзів, які самі приходять іздалеку, — вона посміхнулася хлопцям, бо

вже говорила їм ці слова раніше. Тим паче, якщо можу щось їм уділити зі своїх скарбниць, які збираю не для власного пожитку, а для тих, хто володітиме ними після мене.

— Так, ми знали це, однак є ще й інша причина, що сподобила нас на не таку вже й близьку подорож до вашого сховку... — прохопилося у Гроція.

Мандра запитально подивилася на нього.

Однак відповідь вона почула вже від Афри, яка нарешті наважилася сама заговорити із гостинною приятелькою своїх друзів.

— Я хотіла би поставити у вашому замку виставу. За власною п'єсою, яку я написала нещодавно. Я знаю, що її не приймуть міські театри через її занадто, як на загальний смак, сміливий зміст. Однак для мене там є тільки дух нової чи, радше, прадавньої побожності, єдино правдивої і природної.

— Це для мене буде радість, — згодилася господиня. — Однак хто ж буде вашими глядачами? Я і моя нечисленна челядь?

— А нам і не треба численної аудиторії, — відказав на це Пселл. — Вистава вже здійсниться, якщо ми її зіграємо і перед одним глядачем, а тим паче перед вами, — а Гроцій додав:

— Але є одна умова: згідно із задумом Афри, виставу треба ставити місячної ночі, коли місяць саме уповні. А це має бути тільки за три дні...

— Я зовсім не проти, щоб ви ці дні провели тут, готуючись як слід до вистави, — з неприхованою радістю мовила Мандра. — Не знаю, яких поглядів на театр ви дотримуетесь, але мені буде цікаво почути ваші думки.

— Не зможу сказати вам чогось надзвичайного, — скромно відповіла Афра. — Я писати навчалася так, як раніше навчалася говорити. Як розмова гарно тчеться, коли є її з ким вести, так і письмо починає просуватися, якщо є з ким його розділити. Нехай навіть це ті, хто вже давно помер — адже в письмі нам випадає така радість: говорити з тими, хто вже не може нічого сказати. Але ми наділяємо їх голосом, словами, й от вони, немов живі, говорять перед нами. Якщо все сказане відразу стає минулим, то все написане відразу стає майбутнім. У письмі я говорю за мертвих, щоби бути серед живих, коли помру.

— Афро, в такому юному віці чи не занадто ви переймаєтеся смертю? Це би більше личило мені, й не треба тут зайвої гречности — я сама добре знаю, що мені за сьомий десяток, — запитала її Мандра.

— У давніх літописах я читала про війни владців та смерть богів, і про падіння їх обох, у євангеліях я читала про народження богів та смерть людини. І скрізь, де мені траплялось, я раділа згадці про дощ, про сонце, яке рано зійшло, і відчувала себе щасливою, що досі бачу це сонце, яке для тих, що жили до мене, уже не сходить. І тільки знаючи про смерть, я можу писати, бо вона ще більше, ніж кохання, дає мені сил.

Гроцій і Пселл мовчали. Мандра поглянула на них запитально. Пселл почав:

— У коханні мене зворушує страх, який завжди треба долати. Долати страх почати першим, запитати першим. Зі смертю, так само, як і з життям, варто не боятися запитувати, я так думаю, у всякому разі.

Афра продовжила його думку:

— А запитувати найкраще у тих, кого вже нема.

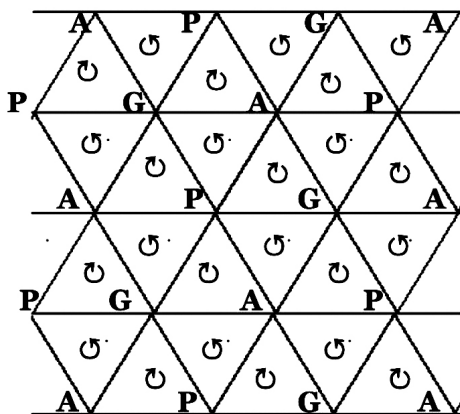
Мандра, аби перевести розмову на щось інше, запитала:

— А ви тепер завжди утрюх? Хіба це не складне завдання — бути разом?

Нині Гроцій і Пселл уже й не можуть зрозуміти, хто із них першим познайомися з Афрою. Вона ніби завжди була між ними. Оскільки Афра, на відміну від них, не хлопець, їй простіше бути водночас із ними обома. Отож Пселл лукаво посміхнувся:

— Якщо ви думаєте, що непорушність не знає руху, то помиляється. Погляньте на цю площину. Запишімо наші імена скорочено — А, G, P. Намалюємо правильний трикутник, назвавши кожную його вершину одним із цих імен. А далі продовжмо його сторони і заповнимо всю доступну для нас площину аркуша такими ж трикутниками. Тепер зробімо просту річ: у кожному трикутнику допишімо те з наших імен, якого там іще не достає. А зараз погляньте: жодне ім'я не повторилося двічі в одному трикутнику. Ба більше: якщо ми домовимося починати рух від P до A й закінчувати на G і поставимо в кожному трикутнику стрілки, то виявиться, що трикутники немовби обертаються. Якщо ми почнемо обходити

їхні вершини в такому порядку, то помітимо, що трикутники не тільки «обертаються», а й що напрямок їхніх обертів гармонійно чергується — то вліво, то вправо. І то кожен трикутник, який рухається вліво, оточений із трьох боків тільки трикутниками, які рухаються вправо і навпаки.

Чи ж ми не перебуваємо постійно в нескінченності комбінацій, коли кохаємо чи ненавидимо одне одного, коли злягаємося разом і по двоє, коли усамітнюємося в хашах, щоб подивитися на небо або зробити те, що хлопці та дівчата можуть робити самі з собою? На цій площині наших життів ми танцюємо танок, обертаючись у такт нашим серцям. Навіть коли ми померемо, танок довершених кристалів не скінчиться.

Мандра і решта слухачів дивилися на креслення зі щирим зачудуванням.

— Бачу, що ви обізнані з багатьма науками та мистецтвами, тож можу показати вам справжній скарб, який я оберігаю від чужих очей і рук. Заждіть-но.

Мандра вийшла з покою і через деякий час повернулась із загорнутим у шовк томиком восьмикутної форми. Він був зовсім невеликий і міг уміститися на долоні.

Афра, Гроцій і Пселл аж підвелися зі своїх місць. Мандра, вдоволена, що змогла так зацікавити гостей, сіла в зручний фотель і почала читати.

ЩО ДЕ

Передмова автора	9
Передмови до друкарів і читачів	10
Скриня Аглаї	11
<i>Аглая Андрюїди</i> . Країнська література	14
Передмова старости писарів	17

День перший

Афра, Гроцій, Пселл	20
Допотопна мова	27
<i>Понеділок</i>	35
Оповідка купця з Візантії	40
Псальми	47

День другий

Лаврового листа сьогодні не буде	48
Агапе	52
Афра, або Поезія	71
Мовчазні мови	78
Риболовні мови	81
Дощові мови	82
Мови прянощів	83
Мова відстаней	85
Спустошливі мови	86
Останні мови	87
<i>Вівторок</i>	88
Оповідка перського купця	93
Панна Ульріка	99

День третій

Лист до Мандри	103
Газелі до коханця зі світла	104
Гроцій і Афра	109
Теаген Харіклеї бажає радіти	114
<i>Середа</i>	115
Оповідка про барона	124

День четвертий

Відвідини Аглаї	129
Газелі до коханця зі світла	133
Сходи вздовж продовження роду	135
Корабетрощі, у яких вціліло найголовніше	136
Сходи вздовж продовження роду	137
Снасті простору	138
Ворожіння на днях народження ворона	138
Пісні бідного комірника	139
Пселл і Афра	142
Мандрівні друкарні	151
Четвер	154
Оповідка італійця	159
Перший країнський літопис: Діти бога	164

День п'ятий

Блакитні таблиці	165
Пселл, або Математика	167
П'ятниця	182
Оповідка рутенки	185
Фелікс, або Кнафлик	192

День шостий

Театри пам'яті	199
Місто	200
Гроцій і Пселл	202
Другий країнський літопис : Першолюди	216
Субота	221
Оповідка Віссаріона	224
De Deo	230

День сьомий

Неділя	235
Із щоденника кардинала	237
Оповідка гостя з півночі	245
Сивіла	252
Загадки сивіли	255
Гроцій, або Музика	256
Післямова Проні	266